

Logică și structuri discrete
Limbaje regulate și automate

Marius Minea
marius@cs.upt.ro

<http://www.cs.upt.ro/~marius/curs/lsd/>

24 noiembrie 2014

Un exemplu: automatul de cafea

acțiuni (utilizator): introdu *fișă*, apasă *buton*

răspuns (automat): *toarnă cafea*

După o acțiune *se întâmplă* ceva ?

buton nu

fișă (aparent) nu

fișă buton da

fișă a avut un efect *intern*: automatul a trecut în altă *stare*
(se *comportă altfel* la acțiunea *buton*)

fișă fișă buton buton   dă două cafele ?

dacă da, câte fișe poate ține minte ?

una sau mai multe, dar practic un număr *finit* ⇒ *stări finite*

Testăm cu diverse *secvențe de intrări*: corespunde specificației?

Putem *învăța* structura automatului (din comportament)

Testarea de conformanță și învățarea: importante în practică

Eliminarea comentariilor în C

Comentariu C: încadrat între `/*` și `*/` sau toată linia după `//`
Sursa nu are voie să se termine înăuntrul unui comentariu

Cum *recunoaștem* un comentariu ?

Cum *decidem* dacă să *acceptăm* o sursă corectă ?

Trebuie să *reținem* unde ne aflăm în prelucrare (*starea*)

în afara comentariului

înăuntrul comentariului

așteptând un posibil început de comentariu (după `/`)

așteptând un posibil sfârșit de comentariu (după `*`)

Acceptăm programul dacă în final, suntem în afara comentariului
altfel *respingem* (nu acceptăm) programul

Desigur, sintaxa C are multe alte reguli în afară de comentarii.

Ce e un limbaj (formal)

Fie un *alfabet* Σ : o mulțime de *simboluri* (ex. caractere)

Un *cuvânt* finit peste alfabetul Σ e un șir de simboluri din Σ

$$a_1 a_2 \dots a_n \quad a_i \in \Sigma$$

Notăm cu Σ^* mulțimea tuturor cuvintelor finite peste alfabetul Σ

$$\Sigma^* = \{a_1 a_2 \dots a_n \mid a_i \in \Sigma\}$$

steaua Kleene: zero sau mai multe apariții
(în *expresii regulate*, vezi ulterior)

Important: Σ^* are cuvinte de lungime *nelimitată*, dar nu *infinite*

Un limbaj nu conține șiruri arbitrare, ele sunt construite după anumite reguli.

Un *limbaj formal* $\mathcal{L}$ e o submulțime $\mathcal{L} \subseteq \Sigma^*$, definită după anumite *reguli*: gramatici, automate, expresii regulate, etc.

Automat finit determinist (DFA)

Într-un automat trebuie să definim stările, trecerile dintr-o stare în alta (tranzițiile), starea inițială, și unde dorim să ajungem.

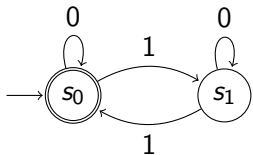
Automat finit determinist: o mulțime de *stări* (unele acceptoare), o *stare inițială*, și *tranziții* în funcție de *simbolurile* de intrare.

Un automat finit e un tuplu cu 5 elemente (cvintuplu) $(\Sigma, S, s_0, \delta, F)$

- ▶ Σ e un *alfabet* finit nevid de *simboluri* de intrare
- ▶ S e o mulțime finită nevidă de *stări*
- ▶ $s_0 \in S$ e *starea inițială*
- ▶ $\delta : S \times \Sigma \rightarrow S$ e *funcția de tranziție*
(pentru fiecare stare și intrare, dă starea următoare)
- ▶ $F \subseteq S$ e mulțimea stărilor *acceptoare*
(unde dorim să ajungem)

Exemple de automate deterministe

automat de paritate: acceptă șiruri de 0 și 1 cu număr par de 1

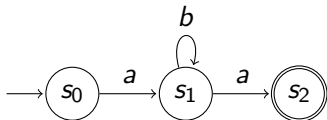

sau ca tabelă de tranziții

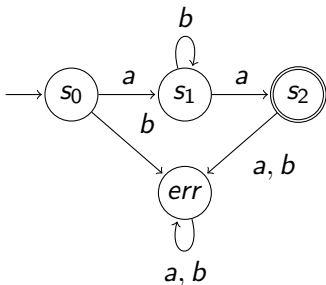
	0	1
s ₀	s ₀	s ₁
s ₁	s ₁	s ₀

s₀ e stare inițială și acceptoare în același timp

automat care acceptă cuvinte cu oricâți de *b* (incl. 0) între doi *a*

ca δ să fie definită peste tot
e necesară încă o stare *err*
uneori în practică se omite

Limbajul acceptat de un automat

Notăm $\epsilon \in \Sigma^*$ cuvântul *vid* (fără niciun simbol).

Definim inductiv o funcție de tranziție δ^* cu intrări *cuvinte*

pentru orice $s \in S$:

$$\delta^*(s, \epsilon) = s \quad n = 0 \text{ simboluri}$$

$$\delta^*(s, a_1 \dots a_n) = \delta^*(\delta(s, a_1), a_2 \dots a_n) \quad \text{pentru } n > 0$$

Altfel spus, $\delta^*(s_0, a_1 \dots a_n) = \delta^*(s_1, a_2 \dots a_n)$ cu $s_1 = \delta(s_0, a_1)$

obținem starea după prima intrare, și aplicăm δ^* pe șirul rămas

Automatul *acceptă* cuvântul $w \in \Sigma^*$ dacă și numai dacă $\delta^*(s_0, w) \in F$
(cuvântul *duce* automatul într-o stare *acceptoare*)

Cum reprezentăm un automat ?

Matrice $S \times \Sigma$ cu elemente din S
(pentru fiecare stare și intrare, starea următoare)
reprezintă *explicit* fiecare combinație

	0	1
s_0	s_0	s_1
s_1	s_1	s_0

Sau: un *dicționar* care dă pentru fiecare stare funcția de tranziție reprezentată tot ca un *dicționar* (intrare, stare)

Dacă într-o stare multe simboluri duc în aceeași stare următoare, asociem fiecărei stări:

un dicționar (intrare, stare)

o stare următoare *implicită* (pentru celelalte intrări)

Automate cu ieșiri

numite și *trductoare* (engl. *transducer*)

scopul nu mai e de a *accepta*, dispăre mulțimea F

în plus: un *alfabet de ieșire* Ω și o *funcție de ieșire* g

automate de tip *Moore*

ieșirea e funcție de *stare*: $g : S \rightarrow \Omega$

automate de tip *Mealy*

ieșirea e funcție de *stare* și *intrare* $g : S \times \Sigma \rightarrow \Omega$

folosite pentru a modela *circuite secvențiale*

Intersecția, reuniunea și complementul limbajelor

Un limbaj recunoscut de un automat se numește *limbaj regulat*
vom vedea că se poate exprima prin *expresii regulate*

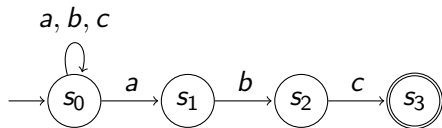
Automatul pentru *intersecția* a două limbaje $\mathcal{L}_1 \cap \mathcal{L}_2$
(numit uzual automatul produs)
tranziționează *simultan* în ambele automate
acceptă dacă *ambele* acceptă:

Automatul pentru *reuniunea* a două limbaje $\mathcal{L}_1 \cup \mathcal{L}_2$
tranziționează *simultan* în ambele automate (ca mai sus)
acceptă dacă *cel puțin unul* acceptă

Automatul pentru *complement* $\bar{\mathcal{L}}$
acceptă dacă automatul original nu acceptă

Automate finite nedeterministe (NFA)

Exemplu: toate șirurile de a, b, c care se *termină* în abc

Din s_0 , primind a , automatul poate rămâne în s_0 sau trece în s_1

$\Rightarrow$ automatul poate urma *una din mai multe* căi

Un NFA acceptă dacă *există* o alegere ducând în stare acceptoare

Funcția de tranziție e acum $\delta : S \times \Sigma \rightarrow \mathcal{P}(S)$

dă o *mulțime de stări în care poate trece automatul*

Avantaje:

uneori se scrie mai ușor (permite să “ghicim” tranziția bună)
când *specificăm* un sistem, permite o alegere la implementare

Conversie NFA-DFA

Fie un NFA $M = (\Sigma, S, s_0, \delta, F)$. Construim un DFA echivalent.

Noua mulțime de stări va fi $S' = \mathcal{P}(S)$

reținem *mulțimea de stări* în care s-ar putea afla M

în cel mai rău caz, poate fi exponențial în dimensiunea inițială

Obținem $M' = (\Sigma, S', s_0, \delta', F')$ cu

$$S' = \mathcal{P}(S)$$

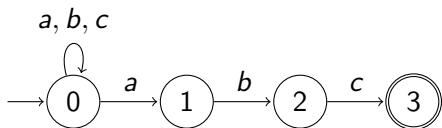
$$\delta'(q, a) = \bigcup_{s \in q} \delta(s, a) \quad (\text{pentru fiecare stare } s \in q \text{ cu } q \in \mathcal{P}(S),$$

reunim mulțimile stărilor în care se ajunge pe simbolul a)

$$F' = \{s \in S' \mid s \cap F \neq \emptyset\}$$

(mulțimea stărilor care au o stare acceptoare din F)

Conversie NFA-DFA (exemplu)

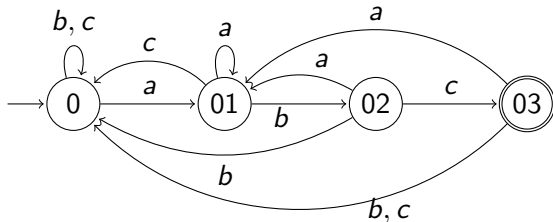

Scriem tabelul de tranziție cu mulțimea stărilor în care se trece pe fiecare simbol

	a	b	c
{0}	{0, 1}	{0}	{0}
{0, 1}	{0, 1}	{0, 2}	{0}
{0, 2}	{0, 1}	{0}	{0, 3}
{0, 3}	{0, 1}	{0}	{0}

Când obținem o nouă mulțime adăugăm o linie la tabel.

Fiecare mulțime obținută devine o stare în DFA-ul rezultat

Stările acceptoare sunt cele care conțin o stare acceptoare din automatul inițial.

Putem exprima mai concis definiția unui limbaj?

Un limbaj = o mulțime de cuvinte peste un alfabet

Adesea suntem interesați în cuvinte cu structură simplă:

un întreg: o secvență de cifre, eventual cu semn

un real: parte întreagă + parte zecimală (una din ele opțională),

exponent opțional

un identificator: litere, cifre, _ începând cu literă sau _

fișiere cu numele 01-*titlu*.mp3, 02-*alttitlu*.mp3, ...

Unele limbaje pot fi recunoscute eficient de *automate finite*

dar scrierea automatului ia efort

⇒ se poate face mai simplu ?

Operații pe limbaje

Reuniunea, intersecția și complementul limbajelor regulate sunt limbaje regulate

Mai putem defini:

Concatenarea limbajelor

$$L_1 \cdot L_2 = \{w_1 w_2 \mid w_1 \in L_1, w_2 \in L_2\}$$

Închiderea Kleene (repetiția)

$$L^* = \{w \mid \exists n \in \mathbb{N}. w = w_1 w_2 \dots w_n, w_i \in L\}$$

nu repetiția aceluiași șir, ci concatenarea *oricăror* șiruri

luând $n = 0$, rezultă $\epsilon \in L^*$ pentru orice $L \neq \emptyset$

ϵ reprezintă *șirul vid* (niciun simbol, lungime 0)

Expresii regulate: definiție formală

O expresie regulată descrie un limbaj (regulat).

O expresie regulată peste un alfabet Σ e fie:

3 cazuri de bază:

$\emptyset$	limbajul vid
ϵ	denotă limbajul $\{\epsilon\}$ (cu șirul vid)
a	denotă limbajul $\{a\}$ cu $a \in \Sigma$

3 cazuri recursive: date e_1, e_2 expresii regulate, și următoarele sunt:

$(e_1 + e_2)$	reuniunea limbajelor în practică, notată adesea $e_1 e_2$ (alternativă, "sau")
$(e_1 \cdot e_2)$	concatenarea limbajelor
e_1^*	închiderea Kleene a limbajului

Reguli de scriere și exemple

Omitem paranteze când sunt clare din relațiile de precedență
cel mai prioritar: *, apoi concatenare și apoi reuniune +
punctul pentru concatenare se omite

În practică se mai folosesc abrevierile

$e?$ pentru $e + \epsilon$ (e, opțional)

e^+ pentru $e^* \setminus \epsilon$ (e, cel puțin o dată)

$(0 + 1)^*$ mulțimea tuturor șirurilor din 0 sau 1

$(0 + 1)^*0$ ca mai sus, încheiat cu 0 (numere pare în binar)

$1(0 + 1)^* + 0$ numere binare, fără zerouri inițiale inutile

Orice expresie regulată e recunoscută de un automat

Construim prin *inducție structurală*

Pentru cazurile de bază

$\emptyset$ nu are stare acceptoare

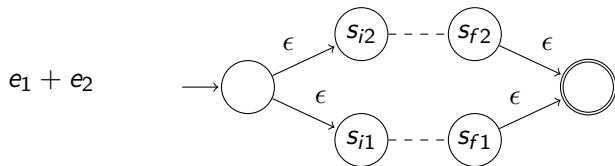
ϵ starea inițială e acceptoare

a acceptă simbolul a

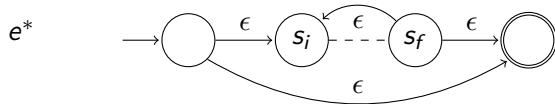
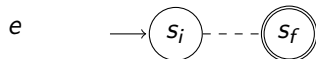
În celelalte trei cazuri, *combinăm* automatele limbajelor date rezultă un *automat finit nedeterminist* cu tranziții ϵ

Conversia expresie regulată $\rightarrow$ automat

Construcția pentru reuniune

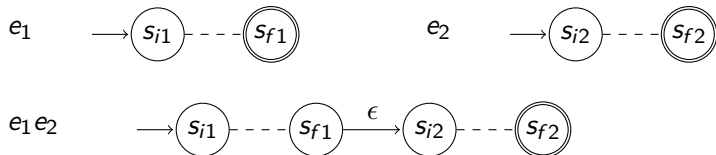

Construcția pentru închiderea Kleene

Conversia expresie regulată $\rightarrow$ automat

Construcția pentru concatenare

În general, nu putem contopi s_{f1} și s_{i2} : ajunși în s_{f1} nu avem voie să revenim în e_1 .

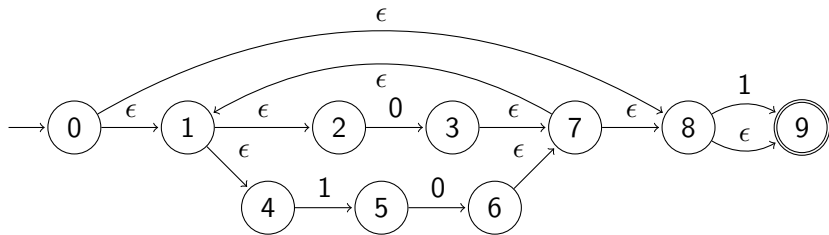
Însă construcțiile de până acum asigură:

- o unică stare inițială, în care nu se revine
- o unică stare acceptoare, din care nu ies tranziții

Atunci putem contopi la concatenare capetele lui e_1 și e_2 .

Conversie din expresie regulată în automat

Fie expresia $(0+10)^*(1+\epsilon)$. Construim (comasând pașii triviali):

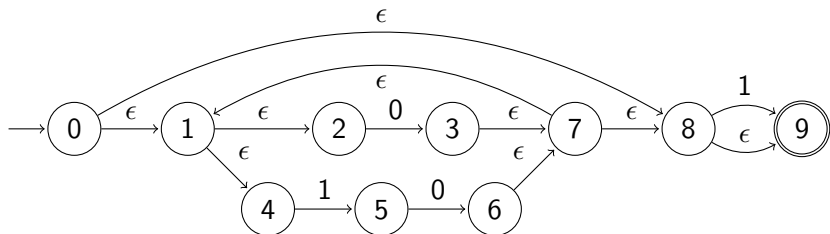

O **tranzitie ϵ** se face spontan, fără a consuma un simbol de intrare
 $\Rightarrow$ ajuns într-o stare s , e ca și ajuns în orice stare s' legată de s
doar prin ϵ -tranzitii (**închiderea tranzitivă** a relației definite de ϵ)

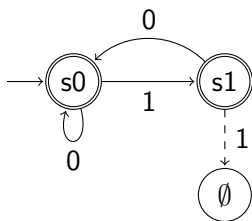
Deci, aflat în 0, e ca și cum s-ar afla în 1, 2, 4, 8 sau 9

Aflat în 7, e ca și cum s-ar afla în 1, 2, 4, 8, 9

Conversie din NFA cu tranziții ϵ în DFA

	0	1
012489	1234789	59
1234789	1234789	59
59	1246789	$\emptyset$
1246789	1234789	59

Liniile 1, 2 și 4 au destinații identice $\Rightarrow$ stările sunt echivalente.
 $\Rightarrow$ automat cu doar două stări (ignorând starea de eroare $\emptyset$)

Conversia din automat în expresie regulată

Dacă sunt mai multe noduri acceptoare, adaugăm un nod acceptor unic (cu tranziții ϵ spre el)

Eliminăm pe rând fiecare nod în afară de cel inițial și acceptor:

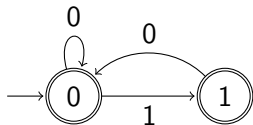
pentru orice nod intermediar i de eliminat

pentru orice pereche (s, d)

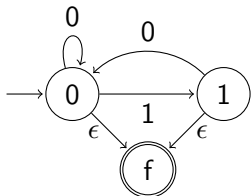
adaugă la muchia $s \rightarrow d$ limbajul $L_{si}L_{ij}^*L_{id}$

Conversie din automat în expresie regulată

Șiruri de 0 și 1 care nu au doi 1 consecutivi
pe 1, trece în stare cu tranziție doar pe 0

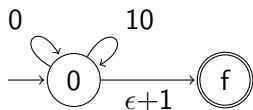
Ambele stări sunt acceptoare $\Rightarrow$ adăugăm o unică stare acceptoare

Eliminăm 1:

$$0 \xrightarrow{10} 0$$

$$0 \xrightarrow{1\epsilon} f$$

Obținem astfel limbajul $(0+10)^*(1+\epsilon)$

Minimizarea automatelor

Două stări s_1 și s_2 pot fi *deosebite* dacă există un cuvânt w care dintr-una din stări conduce la o stare acceptoare, și din cealaltă, nu

$$\delta^*(s_1, w) \in F \neq \delta^*(s_2, w) \in F$$

Două stări care nu pot fi deosebite sunt *echivalente*

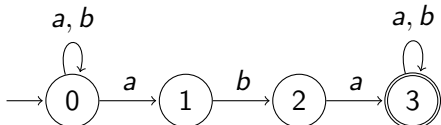
⇒ pot fi înlocuite cu o singură stare

Un DFA e *minimal* dacă nu există un automat cu mai puține stări care acceptă același limbaj.

Diverși *algoritmi de minimizare* (ex. Hopcroft-Ullman, Moore)
inițial, partiție cu 2 blocuri: $F, S \setminus F$ (stări acceptoare sau nu)
(o împărțire în *potențiale* clase de echivalență)
desparte un bloc din partiție dacă pe un simbol, stările nu trec toate în același bloc din partiție (pot fi deosebite)

Conversie NFA-DFA și minimizare (exemplu)

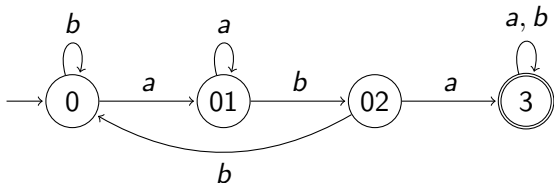
Cuvinte din a, b cu subșir aba : “ghicim” când începe subșirul dorit

	a	b
0	01	0
01	01	02
02	013	0
013	013	023
023	013	03
03	013	03

Stările care conțin 3 (stare acceptoare) sunt **acceptoare**.

Aici, ele trec tot timpul în stări acceptoare, deci sunt **echivalente** (caz simplu), și le putem comasa într-o singură stare (numită 3).

Recapitulare

Un automat determinist definește un *limbaj* acceptat.

Un astfel de limbaj se numește *limbaj regulat*.

El poate fi exprimat și printr-o *expresie regulată*.

Intersecția, reuniunea, și complementarea limbajelor regulate produc limbaje regulate

(deci pot fi recunoscute de automate finite)

Automatele finite nedeterminate se pot transforma în deterministe

(deci recunosc tot limbaje regulate)

dar numărul de stări poate crește exponențial

Automatele finite pot fi *minimizate*, comasând *stările echivalente*.

Automatele deterministe și nedeterminate și expresiile regulate au aceeași putere expresivă (descriu limbaje regulate).